

ELECTORATUL DE STÂNGA ÎN BUCOVINA INTERBELICĂ*

RADU-FLORIAN BRUJA

Die linke Wählerschaft in der Bukowina in der Zwischenkriegszeit

(Zusammenfassung)**

Zwischen den Weltkriegen stellte die linke Wählerschaft eine Kategorie von Wählern dar, die „ALT – Wählerschaft“ genannt wurde. Diese Kategorie stimmte nicht für die Regierungspartei und nicht für die wichtigste Oppositionspartei. Diese Kategorie von Wählern entschied sich für die ideologisch besser definierten Parteien, die zur Differenzierung des Parteiensystems und zur Erweiterung des politischen Spektrums führte. In dieser Typologie wurde auch die Sozialdemokratie mit einbegriffen. In der Bukowina hatten die Sozialdemokraten spektakuläre politische und Wahlerfolge vor allem in den 20er Jahren, mit Prozentsätzen, die die Sozial-Demokratische Partei ins Parlament geschickt haben. Diese Erfolge waren auf die soziale und ethnische Struktur der Sozial-Demokratischen Partei zurückzuführen. Aus sozialer Sicht wurde die Arbeiterschicht zum Basis der links orientierten Wählerschaft, indem sie der mitteleuropäischen marxistischen Tradition treu blieb. Die Bauernschaft und die kleine Intelligenzschicht aus den multiethnischen Siedlungen der Provinz waren ein bisschen schwankender, aber ihre Stimmung für die Sozial-Demokraten war trotzdem bedeutend. Das multiethnische und pluralistische Milieu der Bukowina war gegen die vereinheitlichende und zentralisierende Politik der Hauptbehörden. Die Minderheiten (Deutschen, Ukrainer, Polen) befürchteten die Entnationalisierung und bevorzugten eine Partei mit einer breiteren politischen Plattform. Zur Wahlkraft der Sozial-Demokratischen Partei wurden die vom linken Internationalismus angezogenen Juden. Diese befürchteten die nationalistischen und antisemitischen Parteien aus dem Großrumänien. Diese Wählerschaft löste sich in den 30er Jahren aus und die Wähler konzentrierten sich auf radikale Lösungen. So hat die Sozial-Demokratische Partei einen Rückschlag erlitten, indem die Wähler für Rechts- oder Linksextremismus stimmten.

Stichwörter: Wählerschaft, Sozial-Demokratie, Bukowina, Wahlen, politische Linke, Demokratie.

* Comunicare susținută în cadrul Conferinței științifice internaționale „Bucovina și bucovinenii în secolul al XX-lea. Istorie, politică și destin”. A XXIV-a sesiunea anuală de referate și comunicări științifice a Institutului „Bucovina”, conferință dedicată aniversării a 150 de ani de la înființarea Academiei Române, Rădăuți–Sucevița, 10–11 noiembrie 2016.

** Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Analele Bucovinei, XXIV, 1 (48), p. – , Rădăuți – București, 2017

Introducere

În procesul de structurare a sistemului politic interbelic, lupta pentru obținerea voturilor a dus la apariția unor indicatori care au marcat viața politică românească. Viciile reprezentării politice în România au fost scoase în evidență de modul cum și-au exprimat votul alegătorii din România. Pe axa votului putere–opozitie, se poate evidenția o categorie electorală care a căutat alternative la marile forțe politice din România. Grupate regional, unele partide cu forță și bază electorale mai mici au putut obține rezultate electorale semnificative. Astfel, Bucovina a fost una dintre regiunile în care votul către partidele din afara spectrului guvernamental a diferențiat sistemul politic interbelic. Analiza de față propune o exemplificare a modului cum electoratul de stânga, cu înclinații social-democrate și socialiste, s-a opus electoratului radicalizat al partidelor de dreapta.

Viața politică bucovineană a cunoscut mutații substanțiale după anul 1918, determinate de intenția autorităților române de a încadra provincia în structura administrativă a României Mari. Studiul de față se focusează pe analiza structurii sociale și etnice a electoratului de stânga din Bucovina, a comportamentului electoral al alegătorilor de stânga și a opțiunilor politice ale acestuia. Pentru o mai bună înțelegere, ne propunem să evaluăm evoluția principalei forțe de stânga din Bucovina, reprezentată de adepții social-democrației, precum și evoluția rezultatelor electorale obținute de către aceștia.

Istoriografia a analizat sub diverse raporturi problematica electoratului din România interbelică. Studii semnificative au fost consacrate partidelor politice, evoluției electorale a acestora și structurii electoratului de care au beneficiat. Și partidele de stânga au fost studiate în ample cercetări, care nu au omis evoluțiile electorale în interstițiul amintit. De asemenea, la nivel regional, viața politică în perioada interbelică a fost intens cercetată, inclusiv în ceea ce privește Bucovina. Comportamentul alegătorilor în fața urnelor a făcut, la rândul său, subiectul multor analize, astfel că problematica nu este necunoscută în spațiul istoriografic românesc. Cu toate acestea, electoratul din provinciile unite cu România la 1918 mai ascunde încă o serie de necunoscute. Ceea ce ne propunem noi este să analizăm evoluția și structura electoratului de stânga din provincia din nordul țării, cu trăsăturile ce îl individualizează față de corpul electoral general.

Social-democrația în România interbelică – evoluții politice

Social-democrația a fost prezentă în Bucovina din finalul secolului al XIX-lea. După Congresul asociațiilor muncitorești de întraajutorare din anul 1893, trei ani mai târziu, a fost creat Partidul Social-Democrat din Bucovina, organizat pe structura sindicatelor muncitorești. Inspirat de programul Partidului Social-Democrat de la

Viena, de pe la 1900, partidul s-a organizat pe secții naționale: română, germană, evreiască, ucraineană, poloneză¹.

Reprezentat de ideile secolului al XIX-lea, la nivel național, fostul Partid Social-Democrat al Muncitorilor din România și-a luat, în noiembrie 1918, numele de Partidul Socialist și în alegerile din anul 1919 a propus un program electoral acceptat și de către grupările politice social-democrate din provinciile unite cu Vechiul Regat. Partidul a devenit unul de masă după unirea din anul 1918. Cu peste 150 000 de muncitori la nivel național și cu o organizare sindicală mult mai puternică, partidul și-a redefinit rolul în societate. Bucoveninii au fost atrași de colaborarea care se deschidea între socialiștii din Vechiul Regat, fiind reprezentanții unor structuri care înglobau 15 000 de muncitori organizați.

În urma Congresului General din mai 1919, primii doi reprezentanți ai Bucovinei intrau în Comitetul Executiv al Partidului Socialist din România. Încă din anul 1920, în contextul grevei generale, delegații Bucovinei, în acord cu unii socialiști moderați din Vechiul Regat, au propus organizarea muncitorimii sub titulatura unei forțe politice social-democrate. În anul 1921, după Congresul din mai și după arestările operate de către guvern, reprezentanții social-democrației din Bucovina s-au reunit cu ceilalți colegi ai lor, care se opuseseră aderării la Internaționala a III-a și au organizat o nouă adunare generală la Ploiești. Reprezentanții Bucovinei se opuseseră aderării la Comintern, nefiind de acord cu prevederile exprese ale celor 21 de puncte înaintate de către liderii bolșevici. George Grigorovici, Iacob Pistiner și Constantin Cracalia au participat, din partea Bucovinei, la Congresul de constituire a Internaționalei de la Viena, în anul 1921. Uniunea Partidelor Socialiste pentru Acțiunea Internațională (sau Internaționala a II-a și jumătate, cum mai era cunoscută) era condusă de către Friedrich Adler, unul dintre părinții ideologici ai social-democrațiilor bucovineni. Internaționala s-a delimitat de reformismul perioadei anterioare, dar a criticat revoluționarismul Cominternului². Congresul de la Ploiești, din iunie 1921, a dus la înființarea Federației Partidelor Socialiste din România, din a cărei conducere făcea parte și bucovineanul Iacob Pistiner. Federația era relativ eterogenă, cuprinzând Partidul Socialist din Banat și Transilvania, Partidul Socialist din Vechiul Regat și Partidul Social-Democrat din Bucovina. Un an mai târziu, și socialiștii unitari (care își exprimaseră rezerve față de aderare și propuneau ca aceasta să se facă în urma unor negocieri, neacceptate de către liderii de la Moscova) au intrat în Federație, întărind rândurile social-democrațiilor.

În mai 1927, a avut loc ultimul congres al Federației Partidelor Socialiste, în urma căruia s-a hotărât dizolvarea acesteia și crearea Partidului Social-Democrat, cu cinci organizații regionale, între care una în Bucovina. Evreul bucovinean Iacob

¹ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina: 1862–1914*, Suceava, Editura Cuvântul Nostru, 2003, p. 333–334.

² Michel Dreyfus, *Europa socialiștilor*, traducere de Diana Sălceanu, Iași, Institutul European, 2000, p. 97.

Pistiner a făcut parte, începând cu anul 1927, din Biroul de Conducere al Partidului Social-Democrat³. Împreună cu Romulus Dan din Cernăuți, acesta făcea parte și din Comitetul Executiv, unde erau reprezentate toate provinciile țării. La rândul său, un alt bucovinean, germanul Rudolf Gaidosch, făcea parte din Comisia de Control a partidului⁴. Titulatura de social-democrație a fost impusă în numele partidului și la sugestia bucovinenilor care, sub influența social-democrației germane, au respins formula de socialism⁵. O primă scindare a apărut un an mai târziu. Datorită negocierilor duse cu reprezentanții P.N.Ț., în iulie 1928, gruparea din jurul lui Ștefan Voitec a părăsit partidul, creând Partidul Socialist al Muncitorilor din România, fără efect în Bucovina.

Câștigătoare a alegerilor pe plan local, dar fără să obțină mandatul, din cauza scorului slab la nivel național, organizația social-democrată din Bucovina a fost nevoită să caute o alianță cu un partid puternic, altfel partidul risca să fie aruncat în afara vieții parlamentare. Iacob Pistiner, liderul bucovinean al partidului, critica legea electorală și măsurile adoptate de către guvernele liberale. Cu rezultate mult peste media partidului pe țară, organizația social-democrată din Bucovina a înțeles că doar un cartel electoral ar permite liderilor ei să intre în legislativ. Cartelul electoral cu național-țărăniștii a permis social-democraților să revină în Adunarea Deputaților. Colaborarea cu național-țărăniștii a produs sciziuni în organizația bucovineană, punându-se problema revenirii lui George Grigorovici, care a avut un discurs împotriva lui Pistiner. Rudolf Gaidosch și Ion Stasiuc, un lider al muncitorimii cernăuțene, nu au fost de acord cu alianța cu P.N.Ț., în care vedeau, conform terminologiei uzitate, un partid burghez. Socialiștii ucraineni au părăsit P.S.D. după realizarea acordului electoral⁶. În urma Congresului din mai 1930, P.S.D. a luat decizia ruperii cartelului cu național-țărăniștii și s-a fixat noua tactică politică, în condițiile crizei economice, de pe pozițiile luptei de clasă.

Anii crizei nu au dus la întărirea partidului, deși acesta avea o platformă care trebuia să susțină revendicările celor mai afectați angajați de pe urma recesiunii economice. Polarizarea electoratului între extrema dreaptă și extrema stângă nu a permis P.S.D. să influențeze electoratul, pentru a-și conserva poziția de lider al stângii. Social-democrații s-au alăturat revendicărilor muncitorilor, dar au combătut metodele radicale de manifestare ale acestora. În martie 1933, s-a format o nouă dizidență în P.S.D., o grupare condusă de C. Popovici fuzionând cu Partidul Socialist

³ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 173.

⁴ Florin-Răzvan Mihai, *Alegerile generale din mai 1927*, în volumul Florin Müller (coord.), *Elite parlamentare și dinamică electorală în România, 1919–1937*, București, Editura Universității, 2009, p. 171.

⁵ Ioan Căpreanu, *Istoria partidelor politice românești (de la 1859–2002)*, Iași, Tipo Moldova, 2002, p. 200.

⁶ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *Electoratul din România în anii interbelici (mișcarea muncitorească și democratică în viața electorală din România interbelică)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 134.

în noua formațiune numită Partidul Socialist Unitar. În anii '30, în condițiile expansiunii extremei drepte, partidul a înregistrat un recul, deoarece au existat mari polemici în problema colaborării cu comuniștii. Ambele s-au așezat pe poziții opuse extremei drepte, dar social-democrații au respins platforma antifascistă a blocurilor populare, propusă de comuniști. Congresul P.S.D. din anul 1936 nu a mai avut puterea de a relansa partidul. Au existat multe dezbateri în rândul mișcării social-democrate din Bucovina cu privire la colaborarea sau nu cu fronturile populare antifasciste, nu toate organizațiile acceptând să coopereze cu comuniștii⁷. Încercarea de modernizare a doctrinei și lupta cu aripa radicală a stângii au dăunat social-democrațiilor.

În această perioadă, în Bucovina nucleeele politice de stânga au cunoscut o evoluție sinuoasă, deși social-democrația a fost singura forță politică din perioada anterioară Primului Război Mondial care și-a păstrat structura organizatorică și în anii interbelici. Capitala Bucovinei era un centru urban industrial important în țară și avea cea mai numeroasă muncitorime între județele din Bucovina. De asemenea, prezența masivă a minoritarilor, în special a evreilor, a permis unor politicieni socialiști să speculeze cu succes potențialul electoral al județului Cernăuți. Partidul Social-Democrat din Bucovina a păstrat secțiile minoritare pentru evrei, germani, ucraineni și polonezi chiar și după unificarea partidelor socialiste din mai 1927. Nu întâmplător, socialiștii s-au plasat pe poziții autonomiste, criticând politica centralizatoare a Bucureștilor, de deznaționalizare a minorităților din România. Organizația a fost condusă de lideri ca Iacob Pistiner sau George Grigorovici și a avut ca organ de presă „Vremea nouă”, dar și mai vechiul cotidian german „Volkspresse” sau ziarul de limbă ucraineană „Borotba” de la Cernăuți. Gazeta și-a mutat sediul la București, devenind organul central al social-democrației române⁸. „Lupta” sau „Socialismul” au fost alte instrumente de propagandă cu orientare evidentă de stânga. Presa evreiască din Bucovina a contribuit, la rândul ei, la difuzarea ideilor stângii. „Arbeiter Zeitung” sau „Vorwärts” au fost folosite cu succes. Dar oscilațiile doctrinare și tendințele contradictorii cu privire la tactica de urmat a social-democrațiilor europeni au imprimat un curent oscilant și colegilor lor români. Social-democrații bucovineni au mers pe mâna lui Otto Bauer, iar în urma Congresului de la Linz, din anul 1926, au decis ca partidul să urmeze linia democratică și să încerce adaptarea aparatului de stat la nevoile claselor sociale pe care le reprezenta⁹.

Mișcarea socialistă a fost marcată de experiența social-democrată din perioada anterioară și se manifesta „prin apărarea intereselor claselor muncitorești”, în limitele democrației europene. Mai periculoasă era mișcarea bolșevică, care a găsit

⁷ Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita S.J.S.A.N.), Fond *Poliția Vama*, dosar 22/1934, f. 45.

⁸ Ioan Căpreanu, *op. cit.*, p. 187;

⁹ François Châtelet, Évelyne Pisier, *Concepțiile politice ale secolului XX*, traducere de Mircea Boari și Cristian Preda, București, Editura Humanitas, 1994, p. 133.

repede adepți veniți din Basarabia sau Ucraina. Bucovina era printre provinciile care trebuia, conform principiilor Cominternului, să se desprindă de la România. Pericolul a fost întrevăzut de către liderii social-democrați, deoarece o serie de minoritari, în special evrei sau ruteni, din rândul populației sărace, era atrasă de curentul bolșevic¹⁰. Încă din anul 1919, existau informații că „persoane dubioase și conduse de idei bolșevice și dușmănoase statului” făceau propagandă comunistă în județele Bucovinei¹¹. În realitate, socialiștii erau adversari ai bolșevismului, intrând chiar în conflict cu aceștia. Cum osatura partidului o formau tocmai secțiile minoritare, social-democrații au intrat și în atenția autorităților statului, care îi priveau cu suspiciune. Evreii de la Cernăuți au colaborat, prin intermediul Bund-ului socialist, întemeiat în anul 1922, cu P.S.D. Sub președinția lui Iacob Pistiner, Bund-ul a colaborat cu P.S.D. în campaniile electorale parlamentare, locale și administrative, unde s-a prezentat cu liste proprii¹². La Suceava, lideri P.S.D., ca Leon Rothkopf și avocatul Baruch Schaffer, reprezentau, în principal, interesele meșteșugarilor și negustorilor evrei¹³, iar Isac Dankner, ale muncitorimii din Rădăuți. O parte a germanilor din orașele Bucovinei a avut legături cu organizațiile stângii democratice. Aceștia, grupați în jurul lui Rudolf Gaidosch, aveau o tradiție social-democrată din perioada administrației austriece. Și polonezii s-au simțit atrași de ideile stângii. Polonezii, mai ales cei din mediul urban, au avut propria organizație socialistă în jurul lui Andrzej Łukasiewicz și Jerzy Jampolski¹⁴. La rândul lor, ucrainenii s-au alăturat P.S.D., având organizații puternice mai ales în nordul provinciei, Constantin Cracalia fiind un colaborator al stângii socialiste¹⁵. Și români, ca Ieremie Pardău din Câmpulung Moldovenesc, conduceau secții socialiste¹⁶. Comuniștii au încercat să se infiltreze în organizațiile legale, apropiate de social-democrați. Blocul Muncitoresc-Țărănesc (B.M.Ț.), înființat în toamna anului 1925, s-a bucurat de un succes relativ. Acesta a negociat, în anul 1926, un cartel electoral cu social-democrații, dar care nu s-a concretizat din cauza diferențelor de opinie. Sub steagul B.M.Ț. din Bucovina, a activat și organizația revoluționară subversivă „Vosvolenia” („Eliberarea”), care milita pentru „eliberarea acestor regiuni de sub jugul național și unirea lor cu

¹⁰ Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (în continuare S.A.N.I.C.), Fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală de Poliție*, dosar 7/1919, f. 27–28.

¹¹ S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 5/1919, f. 18.

¹² David Schaary, *Evreii din Bucovina în perioada interbelică: o comunitate într-un mediu ostil*, în vol. Carol Iancu (coord.), *Permanențe și rupturi în istoria evreilor din România (secolele XIX–XX)*, București, Editura Hasefer, 2006, p. 180.

¹³ Ștefan Purici, *Românii și evreii din Bucovina, 1918–1923: împreună sau separat?* în „SAHIR”, București, anul VIII, 2003, p. 141; Daniel Hrenciuc, *Dilemele conviețuirii: evreii din Bucovina (1774–1939)*, Iași, Tipo Moldova, 2010, p. 42.

¹⁴ Daniel Hrenciuc, *Un destin pentru istorie: polonezii în Bucovina (1774–2008)*, Iași, Princeps Edit, 2008, p. 250.

¹⁵ *Буковина 1918–1940 pp.: Зовнішні Вплив Та Внутрішній Розвиток (Матеріали і документи)* (în continuare se va cita *Буковина 1918–1940*), Чернівці, Зелена Буковина, 2005, p. 63.

¹⁶ Ieremie Pardău a fost secretarul organizației de partid din județul Rădăuți. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 11/1929, f. 3.

U.R.S.S.”¹⁷. Comuniștii ucraineni care au activat în organizația „Vosvolenia” luptau pentru crearea unui stat ucrainean sovietic¹⁸. De aceea, atât social-democrații, cât și comuniștii au fost atent supravegheați de către autoritățile statului, acestea nefăcând o distincție clară a lor.

Social-democrația – evoluții electorale

Ne propunem să analizăm rezultatele obținute de către forțele politice de stânga din județele Bucovinei în interstițiul interbelic. Inițial, Congresul Partidului Socialist din mai 1919 i-a propus pe Rudolf Gaidosch, George Grigorovici și Iacob Pistiner pentru circumscripția electorală a orașului Cernăuți. În urma unei hotărâri a Congresului, din octombrie 1919, partidul nu a participat la primul exercițiu electoral din România interbelică, arătându-și nemulțumirea față de măsurile luate de către guvern¹⁹. A fost un prim semnal al unei atitudini care va marca electoratul de stânga din Bucovina, tributari unei mentalități din perioada anterioară, când Bucovina aparținuse de spațiul central-european al Austro-Ungariei. Conducerea P.S.D. explica electoratului, printr-un comunicat, că nu va participa la procesul electoral decât în cazul în care acesta se va desfășura în mod liber și democratic²⁰. Legea electorală nedreptătea, erau convinși socialiștii, atât partidele mici, cât și minoritățile naționale. Primul succes electoral al P.S.D. a venit un an mai târziu, într-un moment de criză politică și economică datorată reconversiunii economice a țării după război. În anul 1920, partidul a obținut în Bucovina 13 881 de voturi și un procent de 16,10%, ceea ce a echivalat cu patru mandate²¹, din cele 10 mandate obținute de către socialiști la nivel național. Dintre aceștia, facțiunea ucraineană a P.S.D. avea doi deputați: Constantin Cracalia și Ion Herșcu. Doi ani mai târziu, social-democrații au coborât de la 16% la 9,8%, dar a fost suficient pentru a depăși media națională a partidului, care intrase în declin. Sub titulatura Federației Partidelor Socialiste, socialiștii nu au repetat succesul anterior. Deși s-a încercat participarea și cu liste pentru Senat, cele două circumscripții din Bucovina, de la Cernăuți-oraș și Vijnița-Vășcăuți, nu au adunat numărul necesar de voturi pentru a trimite un senator socialist în Parlament²². Criza postbelică trecuse și partidele democratice, în frunte cu liberalii, preluaseră

¹⁷ Emilian Bold, Ilie Seftiuc, *România sub lupa diplomației sovietice (1917–1938)*, Iași, Editura Junimea, 1998, p. 69.

¹⁸ *Буковина 1918–1940*, p. 73.

¹⁹ *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920, Cuvânt-înainte* de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 33–34.

²⁰ Petru Rușșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în Bucovina*, București, Editura Fundației „Constantin-Titel Petrescu”, 1998, p. 121.

²¹ Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice, 1919–1932. Studiu comparativ al rezultatelor oficiale ale alegerilor pentru Camera Deputaților din anii 1919–1932*, Sibiu, Editura „Krafft & Drotleff”, 1932, tabloul II.

²² S. Cucișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 47.

inițiativa. Singurul parlamentar socialist la nivel național a fost bucovineanul Iacob Pistiner, care a reușit să câștige pe lista Partidului Social-Democrat din Bucovina în circumscripția Cernăuți-oraș.

În perioada 1926–1932, aportul principal la numărul total de voturi l-a adus Bucovina. În anul 1926, Federația Partidelor Socialiste din România a participat la alegeri fără să aibă o organizare centralizată puternică. Federația nu a acționat ca un partid unit, fiecare organizație regională organizându-și campania electorală fără să fie coordonată de către o conducere centrală. Filiala bucovineană era destul de izolată față de cele din Vechiul Regat sau din Transilvania. Cu toate acestea, Federația părea mai puternică, din moment ce în Bucovina a participat cu patru liste în județele Câmpulung, Cernăuți, Storojineț și Rădăuți. O practică era candidatura multiplă, Teodor Roznovan regăsindu-se pe listele de la Câmpulung, Cernăuți și Rădăuți, iar Rudolf Gaidosch la Cernăuți și Rădăuți. Chiar eterogenitatea Federației a favorizat candidaturile multiple, de exemplu, Lotar Rădăceanu regăsindu-se pe liste în Banat, Ilfov, dar și în județele Cernăuți și Rădăuți. La rândul lui, Iacob Pistiner candida la Cernăuți, dar și în Timiș-Torontal²³. La Cernăuți, s-a depus din nou o listă pentru Senat. Succesul socialiștilor în alegerile din anul 1926 se datorează, mai ales, Bucovinei. La Cernăuți, lista social-democrată a obținut 24,07%, iar la Storojineț 12,28%. Cele 11,31 procente obținute în Bucovina (la puțin sub cele 12,88% ale L.A.N.C. – considerat cel mai mare succes electoral cuzist) au arătat trendul ascendent al social-democrației în România, dar nu au permis partidului trecerea pragului electoral la nivel național (cu doar 1,55%). De exemplu, Pistiner a obținut 9 321 de voturi în circumscripția Cernăuți și doar 4 874 în Timiș, necâștigând niciun mandat. În schimb, candidatul liberal l-a obținut cu 9 070 de voturi. Un alt candidat social-democrat, Simion Lupulescu, a obținut doar 3 057 de voturi la Storojineț, depășind candidatul P.N.L., fără să obțină mandatul²⁴, deoarece la nivel național, socialiștii nu au depășit pragul electoral, ceea ce i-a scos din viața parlamentară.

Un an mai târziu, nou înființatul Partid Social-Democrat și-a început campania electorală tocmai în Bucovina, acolo unde avusese succes în alegerile anterioare. După întrunirea din 12 iunie, de la Casa Muncitorilor din Cernăuți, la 15 iunie a avut loc Congresul P.S.D. din Bucovina, unde s-au stabilit listele de candidați. Organizația social-democrată din Bucovina trebuia să acopere activitatea și pentru Basarabia. Beneficiind, totuși, de un spațiu de mișcare mai mare, activiștii partidului au lărgit campania electorală și în mediul rural. Guvernul se temea de un posibil cartel electoral între socialiști și comuniști, dar tocmai filiala social-democrată din Bucovina a fost una dintre organizațiile care s-au opus unui acord electoral cu B.M.Ț., sub care se ascundeau comuniștii. În toate cele cinci județe din Bucovina au fost depuse liste electorale. Candidaturile multiple s-au păstrat. Iosif Pistiner, Rudolf Gaidosch, T. Roznovan și Romulus Dan se regăseau pe liste din mai multe

²³ Florin-Răzvan Mihai, *op. cit.*, p. 135–136.

²⁴ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 105–107.

circumscripții electorale. Lotar Rădăceanu și-a păstrat poziția pe lista de la Cernăuți, candidând și la Ilfov. P.S.D. depunea o listă și pentru Senat în circumscripția Cernăuți²⁵. Rezultatele cele mai bune aveau să vină tot în fieful, devenit tradițional, din Bucovina, în vreme ce Banatul a înregistrat un ușor regres. Cel mai remarcabil succes a fost înregistrat la Cernăuți, unde Pistiner s-a clasat, cu 13 443 de voturi (31,58%), pe locul al doilea, după candidatul guvernamental. Rudolf Gaidosch și Ivan Stepac, de pe lista pentru Senat din orașul Cernăuți, au obținut un rezultat încurajator²⁶. Și la Câmpulung sau Rădăuți, P.S.D. a obținut un număr mare de voturi. Cu toate acestea, la nivel național, P.S.D. nu a trecut pragul electoral. Aceste victorii erau neconcludente și orice fisură a sistemului politic trebuia speculată. Noua lege electorală nu oferea prea multe șanse P.S.D., ca și altor partide mici.

Insuccesele din anii 1926 și 1927 au impus organizației din Bucovina să se re poziționeze. Astfel, s-au angajat negocieri cu P.N.Ț., devenit partid de guvernământ și principala forță politică a țării. În cadrul congresului de la Casa Muncitorilor, din 11 noiembrie, liderii P.S.D. din Bucovina, Iacob Pistiner și Romulus Dan, au explicat de ce era necesară o cooperare electorală cu P.N.Ț. Compromisul făcut nu era numai rezultatul unei bune înțelegeri a realităților politice, ci fusese preluat de la socialiștii europeni, pentru care „principiul fundamental al luptei de clasă, care interzice intrarea unui socialist într-un guvern burghez”, putea fi, totuși, eludat „în împrejurări excepționale”²⁷. Realizarea unui compromis cu forțe politice considerate ca moderate era văzută ca o metodă de apărare a democrației. „Trebuie să avem în vedere că suntem un partid sărac și campania electorală cere mulți bani. Apoi, nu avem multe organizații și legea electorală este antidemocratică”, spunea Pistiner cu acest prilej. Iar un alt lider declara că „am încheiat un cartel cu național-țărăniștii, ca să putem dobândi ceea ce voim. Dacă ne-am cartelat cu partidul guvernamental, nu înseamnă, însă, că avem aceleași principii ca acest partid. Am făcut cartelul, fiindcă interesele superioare ale statului o cereau. Noi ne-am păstrat libertatea de acțiune”. În cele din urmă, P.S.D. a obținut două locuri la Camera Deputaților pe listele din Bucovina, pentru Iacob Pistiner și Teodor Roznovanu, iar Romulus Dan la Hotin²⁸, într-o circumscripție neobișnuită pentru P.S.D. Și B.M.Ț. a obținut în Bucovina un scor bun, fără a putea câștiga vreun mandat.

În ianuarie 1931 au avut loc alegeri parțiale pentru Camera Deputaților. Moartea lui Iacob Pistiner i-a prilejuit lui George Grigorovici revenirea în fruntea organizației. El a candidat, fără succes, pentru ocuparea scaunului, devenit vacant, de deputat de Cernăuți²⁹. În anul 1931, P.S.D. a dus una dintre cele mai vehemente

²⁵ Florin-Răzvan Mihai, *op. cit.*, p. 172–173.

²⁶ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 129.

²⁷ Michel Dreyfus, *op. cit.*, p. 50.

²⁸ Florin-Răzvan Mihai, *Alegerile generale din 12 decembrie 1928*, în volumul Florin Müller (coord.), *Elite parlamentare și dinamică electorală în România, 1919–1937*, București, Editura Universității, 2009, p. 195–197.

²⁹ S. Cutișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 174.

campanii politice împotriva celorlalți participanți la bătălia electorală. Nerespectarea drepturilor și a libertăților democratice a fost mesajul central al programului, fiind acuzat întregul spectru politic din țară, de la comuniști la legionari. Alegerile generale din iunie 1931 au găsit P.S.D. din Bucovina într-un moment al reorganizării, după dispariția lui Iacob Pistiner, la 23 august 1930. Astfel, pe listele din Bucovina s-au regăsit George Grigorovici, la Cernăuți și Suceava; Teodor Roznovan – Câmpulung; Romulus Dan – Rădăuți; Georg Janczek – Storojineț. Pentru Senat s-a depus doar lista de la Cernăuți, cu candidatura lui Albert Zilberman³⁰. La nivel național, P.S.D. a obținut șase locuri în Cameră, dar s-a constatat un mic regres al voturilor din Bucovina. Dintre candidații acestei provincii, doar George Grigorovici și Teodor Roznovan au ajuns în Parlament (cel de al doilea nefiind bucovinean). Succesul lui Roznovan la Câmpulung, însă, era considerat ca meritoriu, județul fiind un fief al partidelor de dreapta, multe voturi venind din mediul rural³¹. În cele din urmă, votul a consolidat organizațiile din Ardeal și Banat, înregistrând un recul în Bucovina, de la 16,50% la 6,50%.

Un an mai târziu, în 1932, s-a constatat un ușor recul al social-democraților în Ardeal și Banat, crescând în Bucovina la 11%³². Și acum, patru dintre cele cinci județe bucovinene (lipsea județul Câmpulung) au înaintat liste pentru legislativ, iar în anul 1933, toate unitățile administrative ale regiunii au înaintat liste cu candidații P.S.D. În anul 1932, partidul a obținut ultimul succes electoral, cu 3,38% la nivel național, câștigând șapte mandate. Succesul s-a datorat, mai ales, presiunilor pe care guvernele le-au făcut împotriva comuniștilor asociați la B.M.Ț., cu procente electorale cuprinse între 3 (1928) și 5,5 (1932), în cele două județe din nordul provinciei³³. Dar reculul P.S.D. devenise evident, în alegerile din decembrie 1933 niciun candidat al Bucovinei nereușind să mai obțină un mandat. Formațiunea a ieșit din viața parlamentară, coborând din nou sub pragul electoral. Și autoritățile au constatat scăderea prizei la electoratul bucovinean, observând că în interiorul partidului „s-a produs o vizibilă descurajare”³⁴. Polul social-democrației se mutase în sudul țării. Vremea succeselor lui Pistiner în Bucovina trecuse. Numele unor Franz Geimer, Gheorghe Spancioc, Lotar Rădăceanu nu mai aveau același impact. Încă din anul 1934, s-a constatat că „muncitorii s-au orientat spre alte partide, mai ales spre cele de extrema dreaptă”³⁵. În alte documente se evidențiază faptul că alegătorii social-democrați au evoluat spre extrema stângă³⁶. Chiar Isac Dankner, cunoscut militant social-democrat, figura pe o listă a Inspectoratului Regional de Poliție

³⁰ *Ibidem*, p.188.

³¹ Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 151.

³² Marcel Ivan, *op. cit.*, p. 19.

³³ *Ibidem*, p. 21.

³⁴ S.A.N.I.C., Fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției*, dosar 1/1934, f. 21.

³⁵ *Idem*, dosar 2/1934, f. 300.

³⁶ *Idem*, dosar 4/1936, f. 112.

Cernăuți ca lider al organizației socialiste, dar și ca un „propagandist comunist”³⁷. La finalul interstițiului interbelic, se constatare că și minoritarii din P.S.D. părăsiseră partidul, în care au rămas doar evreii³⁸. Inevitabil, alegerile din decembrie 1937 vor arunca Partidul Social-Democrat sub 1% din totalul voturilor (cu 28 000 de voturi, P.S.D. obținea, la nivelul întregii României, puțin mai mult decât dublul rezultatului lui Pistiner doar în Cernăuți).

Un alt test a fost participarea social-democraților în alegerile locale. La Cernăuți, Rădăuți, Vatra Dornei, Câmpulung Moldovenesc, Seletin și Iacobeni, între consilierii locali s-au regăsit și socialiști³⁹. Nu putea lipsi de la Cernăuți consilierul Iacob Pistiner, devenit o „locomotivă” a P.S.D. în Bucovina. Nici în alegerile locale nu a existat un consens privind colaborarea cu alte partide, repetându-se sinuozițiile cunoscute în alegerile generale. De exemplu, în anul 1930, unele organizații au depus liste proprii, iar altele au mers în continuare cu național-țărăniștii. La Cernăuți, s-a luat decizia susținerii candidaturii independente a lui Emil Socor. Acesta avea să fie arestat de către autorități, cazul său fiind speculat atât de social-democrați, cât și de comuniști⁴⁰. La Câmpulung, Rădăuți și Storojineț, social-democrații au depus liste proprii pentru consiliile județene. Cel mai mare succes a fost înregistrat la Câmpulung și Cernăuți, unde candidații P.S.D. au ocupat câte 11 locuri. Consilieri social-democrați au mai intrat în consiliile locale din Frasin și Vatra Moldoviței (câte șase), Storojineț (cinci), Vama și Vatra Dornei (câte patru), Suceava și Sadagura (câte doi), Toporăuți (unu)⁴¹.

Evoluția electorală a social-democraților arată câteva caracteristici. Electoralul de stânga a fost mai fidel cu forțele politice social-democratice în anii '20, când s-au obținut cele mai bune rezultate. Unele rezultate sunt surprinzătoare, plasând social-democrația din Bucovina ca cea mai puternică organizație la nivel național. Doar prevederile legii electorale și rezultatele slabe la nivel central au dus la pierderea mandatelor în forul legislativ obținute la Cernăuți. Diversele scindări sau dispariția unor lideri au dus la un regres al partidului, fapt evidențiat de rezultatele din deceniul următor. Criza politică nu a fost un factor catalizator pentru alegători, ci a dus la disiparea forțelor și, implicit, a votului. P.S.D. s-a plasat între comuniști și forțele de la dreapta, negăsind capacitatea de a influența mai departe electoralul.

Ideile politice și influențarea electoralului

³⁷ Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți (în continuare se va cita A.S.R.C.), Fond 30, *Inspectoratul de Poliție Cernăuți*, tom I, dosar 199, f. 12.

³⁸ S.A.N.I.C., Fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției*, dosar 10/1937, f. 139.

³⁹ S. Cucișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 76.

⁴⁰ Acesta fusese condamnat de Curtea Marțială la închisoare pe viață pentru că dezertase și trecuse de partea bolșevicilor lui Cristian Racovski. Cf. Petru Rusșindilar, *op. cit.*, p. 151–152.

⁴¹ S. Cucișteanu, Gh. I. Ioniță, *op. cit.*, p. 167–169.

În ceea ce privește activitatea social-democraților bucovineni și ideile politice promovate de către aceștia, se pot surprinde câteva teme predilecte. Ei aparțineau tradițiilor social-democrației austro-germane și militau pentru reforme sociale inspirate din acestea. Liderii bucovineni considerau reformele adoptate de către statul român la 1919–1921 ca necesare doar ca o etapă pentru reformarea mai profundă, din punct de vedere social-politic a întregii societăți. Social-democrații bucovineni nu s-au mulțumit să constate nepregătirea electoratului, ci au avut în vedere ridicarea nivelului cultural al acestuia. George Grigorovici înțelegea că electoratul social-democrat nu era suficient de conștient din punct de vedere politic și vorbea de necesitatea de a explica acestuia că era nevoie de un efort comun pentru crearea unui electorat conștient, care să nu cadă victimă ideilor revoluționare venite din Rusia. Acesta atrăgea atenția că acolo fusese o răsturnare a valorilor social-democrate europene și că socialismul nu putea fi construit decât în cadrul democratic și al capitalismului⁴². Deși au existat polemici între liderii P.S.D. privind nivelul de pregătire social-politică a muncitorilor, aceștia se bazau pe un electorat mai conștient decât cel de care beneficiau socialiștii din Vechiul Regat⁴³. Aceștia considerau că organizarea și educarea sub raport politic și civic a muncitorimii era datoria lor, în vederea pregătirii pentru o misiune istorică în viitor: „transformarea societății capitaliste în societate socialistă”, conform ideilor lui Marx⁴⁴. Acțiunile politice ale stângii aveau în vedere o etapă de pregătire culturală și ideologică a electoratului. Activiștii social-democrați considerau că transformarea instituțională a statului trebuia realizată de către oameni conștienți de rolul lor. Așadar, transformarea trebuia să înceapă cu oamenii, identificați ca un actor colectiv al schimbării.

Organizația bucovineană și-a atras electoratul datorită unei foarte bune organizări. Încă din 1919–1920, a fost creat Consumul muncitoresc, un organism care a ajutat muncitorii aflați în dificultate, prin distribuirea produselor de strictă necesitate la prețuri mici, înființarea unor brutării proprii, a unor bucătării populare, unde mâncau mai ales șomerii. Strategia partidului era de a se infiltra în toate sectoarele unde guvernării erau ezitanți. Presa, atât cea de stânga, cât și cea independentă, remarcă ascensiunea social-democrației în Bucovina, care devenise o amenințare la adresa partidelor ce sperau să obțină voturi în provincie⁴⁵. Activitatea membrilor partidului se derula în cooperativele de consum și producție pe care P.S.D. le deținea. Alegătorii erau atrași de cinematograful pe care partidul îl avea și unde se proiectau filme propagandistice. Doi secretari plătiți aveau obligația să țină permanent legătura cu electoratul. În anii crizei, taxele de membru erau folosite pentru ajutorarea muncitorilor care rămâneau fără lucru⁴⁶.

⁴² Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 116.

⁴³ Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919–1937)*, Iași, Institutul European, 2004, p. 102.

⁴⁴ Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 147.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 124.

⁴⁶ S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 21/1930, f. 4.

Modalitatea de influențare a acestui electorat era diversă: prin presă, prin broșuri sau afișe electorale. Nu în ultimul rând, adunările politice, fie directe, fie sub masca unor asociații profesionale, aveau scopul de a ține contactul cu alegătorii. În localitățile Bucovinei existau săli publice ale diferitelor organizații profesionale, unde se întruneau periodic simpatizanții stângii. Și sălile caselor naționale ale minorităților au devenit locuri de adunare pentru social-democrați. Sala din Casa Evreilor „Morgenrojt”, din Cernăuți, a fost locul unor importante manifestări ale Partidului Social-Democrat din Bucovina. Sala Casei Germane din Rădăuți sau sala Casei polone din Suceava au găzduit numeroase manifestări politice. Și prin intermediul cluburilor sportive, social-democrații au căutat să își atragă electoratul. Cluburi sportive ca „Hagviruth” sau „Borochow”, din Rădăuți au fost frecventate de către evrei sau de alte naționalități, ai căror membrii aveau simpatii de stânga. Și societatea muncitorească „Poale Zion” a fost o colaboratoare a social-democraților⁴⁷. O activitate deosebită a avut-o și clubul sportiv „Sportul Muncitoresc” din Cernăuți⁴⁸. Și Secția muzicală a căminului social-democrat din Cernăuți și-a adus contribuția la unitatea rândurilor alegătorilor de stânga⁴⁹.

Turneele electorale erau folosite de social-democrați pentru a ține legătura cu electoratul și a-l remobiliza. Fiecare partid a avut propriii agenți electorali, propagandiști care străbăteau Bucovina pentru a organiza sau pregăti adunările electorale. Activitatea lui Isac Dankner în județele din sudul Bucovinei sau a lui Carol Mehlferber în cele din nordul provinciei era binecunoscută. Iar mesaje care promiteau ridicarea salariilor cu 20% s-au bucurat de succes⁵⁰. În lipsa unor surse de finanțare constante sau a unei instituții de credit, cum beneficiau marile partide, finanțarea acestor adunări era sarcina organizațiilor locale, care adunau cotizațiile de la membrii activi. Semnele electorale, prevăzute în lege, aveau rolul de a face distinctă lista lor de a celorlalte partide. Socialiștii bucovineni au avut un triumfi cu baza jos și vârful în sus, pe care l-au folosit independent de semnele electorale ale organizațiilor socialiste din restul țării. Triumfiul a însoțit listele social-democrate din Bucovina pe toată perioada interbelică⁵¹.

Presa socialistă prelua articole semnate de Karl Kautski, Otto Bauer, Max și Fritz Adler, Emil Vandervelde sau Pitro Nenni, care, într-o variantă tradusă și adaptată pentru electoratul social-democrat, formau o importantă sursă de informare și răspândire a ideilor politice ale partidului. Faptul că nu se adresau doar unei categorii sociale sau unui grup etnic dovedește că social-democrații urmăreau să își lărgească electoratul⁵². Cum electoratul nu era unul eminentemente românesc, ci unul

⁴⁷ Daniel Hrenciuc, *O istorie care se stinge: evreii din Rădăuți*, Caracal, Editura Hoffman, 2014, p.156–157.

⁴⁸ A.S.R.C., Fond 38, dosar 10 776, f. 4.

⁴⁹ S.A.N.I.C., Fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției*, dosar 2/1934, f. 425.

⁵⁰ S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 11/1929, f. 20.

⁵¹ A.S.R.C., Fond 38, dosar 741/1937, tom 2, f. 1.

⁵² Sorin Radu, *op. cit.*, p. 154.

mai degrabă cosmopolit, social-democrații nu au promovat un discurs asupra identității naționale, ci au avut în vedere o identitate civică, cu principii și o morală specifice. Grupurile etnice care au ajuns să trăiască în România după anul 1918 trebuiau conștientizate prin calitatea lor de cetățeni ai noului stat. Nu au fost uitate, însă, drepturile colective ale minorităților, atât de prezente în viața publică din Bucovina.

Și tematica aleasă în timpul conferințelor și adunărilor social-democraților arată varietatea electoratului la care aspirau liderii. Teme precum: *Sărbătoarea Zilei de 1 Mai*⁵³, *Problema șomerilor*⁵⁴, *Starea economică a lucrătorilor și organizarea Partidului Social-Democrat*, *Situația muncitorilor*, *Arabii*, *sionismul și chestiunea evreiască* au fost doar câteva dintre abordările teoretice ale acestor ședințe⁵⁵. Liderii social-democrați s-au adresat în repetate rânduri breslelor muncitorești din orașele Bucovinei cerându-le să adere la sindicate, pentru a-și putea coordona acțiunile⁵⁶.

Discursul electoral a fost un alt instrument menit să capteze atenția. Folosit mai ales în campaniile electorale, discursul politic era evidențiat prin critica tarelor regimului politic și prin adaptarea liniilor de forță ale marxismului european la nivelul de înțelegere al alegătorilor din Bucovina. Critica autorităților economice și politice, a modului cum funcționau instituțiile statului, atacul la demagogia partidelor de dreapta, apelul la mobilizarea alegătorilor deveniseră mesaje politice și electorale care corespundeau profilului stângii. Durata zilei de muncă de opt ore era una dintre cele mai frecvente cereri în manifestele lor politice. Asistența socială, reforma agrară radicală, renegocierea contractelor de muncă, organizarea sindicală erau alte revendicări care se regăseau în discursul politic și electoral al liderilor social-democrați din Bucovina. Aceștia au urmărit asigurarea drepturilor muncitorimii și a legislației sociale și a muncii, au promis apărarea intereselor comunității evreiești, au criticat corupția și politicianismul din România, au criticat abuzurile și corupția din instituțiile județelor și orașelor Bucovinei.

Mesajele electorale arătau tarele sistemului politic din România, dar nu ascundeau nici latura ideologizantă a social-democrației interbelice. Atacul dur la adresa guvernelor României era concentrat pe scăderea nivelului de trai, pe corupția endemică, pe problema șomajului, pe fiscalitatea excesivă. „Școlile și celelalte instituțiuni culturale le-au prefăcut în cazărmi, unde se predică ura între popoare”, eticheta un manifest electoral al organizației social-democrate din Câmpulung, din anul 1926, în care se cerea electoratului să folosească dreptul la vot ca pe o armă pentru a alunga „pe toți ciocoi și boierii care v-au înșelat”. Afișele electorale au

⁵³ S.J.S.A.N., Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 9/1926, f. 4.

⁵⁴ Idem, dosar 23/1931, f. 35.

⁵⁵ S.A.N.I.C., Fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției*, dosar 3/1936, f. 13, 42.

⁵⁶ Idem, dosar 4/1936, f. 32.

tradus temele social-democrate, adaptând conținutul politic al mesajelor la nivelul de înțelegere al simpatizanților și militanților, transformați în actor politic⁵⁷.

Influențați de austro-marxiști precum Viktor Adler, Otto Bauer, Karl Renner sau Max Adler, socialiștii bucovineni s-au folosit de ziua de 1 mai pentru a-și revendica o serie de drepturi pentru muncitori. Alegerea zilei de 1 mai ca dată simbolică pentru lupta muncitorimii a fost preluată din bazele programatice ale social-democrațiilor din Austria și ale Internaționalei de la Viena. Platformele-program folosite cu acest prilej criticau fascismul, capitalismul și burghezia sau comemorau victimele luptei muncitorimii⁵⁸. Critica tarelor regimului politic a fost punctul central al programului de ridicare a nivelului ideologic al alegătorilor din această categorie. „Moștenirea lăsată de P.N.L. și P.P. este: corupția, cămătăria, călcarea legilor, teroarea, biruri grele, bunul plac, lipsa de școli, lipsa de ocrotiri sociale, lipsa de spitale și medici, lipsa de ordine, jaful și risipa banului public” – aceasta era o acuză eternă în mediul politic interbelic, care nu putea lipsi de pe platformele și mesajele electorale social-democrate. Adversarii politici, identificați cu „ciocoi și capitaliștii”, erau deseori asociați cu L.A.N.C., cu care ar coopera pentru introducerea fascismului⁵⁹. Din analiza discursurilor politice ale liderilor social-democrați din Bucovina transpare un atac la adresa P.N.L., mai agresiv decât la adresa P.N.Ț. sau a Partidului Poporului.

Un alt adversar a fost identificat în L.A.N.C., mai ales din cauza discursului virulent antisemit al activiștilor cuziști. A devenit o practică acuza la adresa grupării cuziste, deoarece electoratul P.S.D., format într-o proporție semnificativă din evrei din categoria de mijloc, se simțea amenințat de politicile promovate de L.A.N.C. Votul către P.S.D. era o consecință a succesului obținut de Liga cuzistă în Bucovina și activiștii socialiști au făcut un titlu de glorie atunci când au reușit să obțină într-o circumscripție un procent superior celui al listei L.A.N.C. Iacob Pistiner s-a remarcat în dezbaterile privind legea electorală. El a criticat atât legea electorală din 1919, cât și noua lege din 1926, etichetând-o drept nedemocratică. Pe de o parte, acesta a sesizat că această lege încuraja „zestrea guvernamentală” a partidului care organiza alegerile și că prevederile legii ar putea anula chiar ideea de vot universal. Pe de altă parte, el a înțeles că legea îl putea defavoriza în mod direct. Social-democrații puteau câștiga relativ ușor un mandat la Cernăuți, dar la nivel național partidul avea șanse mici să obțină pragul electoral. În aceste condiții ar pierde mandatul, chiar dacă ar fi fost ales cu un scor confortabil.

⁵⁷ Iată mesajul unui manifest electoral social-democrat din 1926: „În ziua de 25 mai, niciun vot muncitoresc pentru listele burgheze, ci toate voturile voastre să le dați listei cu semnul ▲, lista P.S.D. Dacă voiți ieftinirea traiului, întronarea democrației, a legalității, combaterea corupției, ridicarea stării de asediu și a cenzurii, atunci votați listele cu semnul ▲”. S.J.S.A.N., Fond *Colecția Documente*, pachetul XXVIII, dosar 92/1926, f. 1.

⁵⁸ S.A.N.I.C., Fond *Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției*, dosar 2/1934, f. 66.

⁵⁹ S.J.S.A.N., Fond *Colecția Documente*, pachetul XVIII, dosar 3/1926.

Cartelurile electorale pe care social-democrații bucovineni le-au făcut demonstrează orientarea democratică a acestora. Dacă liderii socialiști din Vechiul Regat erau dispuși să păstreze alianța cu organizațiile sub care se camuflau comuniștii, cei din Bucovina au respins întotdeauna ideea cooperării cu aceștia. În general, socialiștii bucovineni, ca și cei transilvăneni, excludeau o colaborare cu organizațiile comuniste. Cominternul etichetase România drept „stat imperialist” și avea în vedere tocmai provinciile unite cu România la 1918. Socialiștii bucovineni preferau forma de stat și sistemul politic al României interbelice, decât „raii sovietic”. Se opunea un principiu evident al democrației de tip central-european unei iluzii pe care socialiștii din Vechiul Regat o lansau în numele „unității mișcării de stânga din România”. Au militat, în schimb, pentru rămânerea social-democrației românești în cadrele Internaționalei de la Viena, respingând-o pe cea de la Moscova. George Grigorovici sublinia că „democrația este unicul drum spre socialism”. Liderii P.S.D. au umblat în teritoriu, întâlnindu-se cu organizațiile locale din micile orașe bucovinene pentru a combate teoriile bolșevice⁶⁰. „Este o fatalitate ca exemplul Rusiei să fie urmat orbește”, spunea Grigorovici. „În astfel de condiții [se referea la amenințarea bolșevică], nu-i alta de făcut în interiorul mișcării socialiste, decât o largă propagandă științifică, prin mii de conferințe, exprimând adevăratul socialism și, printr-o tactică justă, probată de practică, să se facă pași însemnați pe calea dobândirii democrației”⁶¹. Și liderii altor partide de stânga, cum era Grigore Iunian, șeful Partidului Țărănesc Radical și deputat de Cernăuți între anii 1933 și 1937, au intrat în colimatorul social-democraților⁶².

În schimb, pentru social-democrații din Bucovina, Iuliu Maniu era văzut ca un exponent al „burgheziei moderne” și un adversar al centralismului impus de către liberali, în vreme ce pentru cei din Vechiul Regat, colaborarea cu Maniu era percepută ca o „abatere de la lupta revoluționară”. Pentru primii, unitatea tactică trebuia să fie prioritară în fața unității doctrinare. În general, evreii din clasa de mijloc gravitau în jurul social-democraților. Mai mult, ei se opuneau comuniștilor, încercând să preia înaintea acestora lupta în aripa stângă a politicii românești. Multe idei ale socialiștilor erau folosite și de către activiștii comuniști, iar aceștia au căutat să se delimiteze de gruparea cominternistă, prin încercarea de a dovedi că ideologia lor socialistă era una profund atașată valorilor democratice, în vreme ce comunismul reprezenta o deturnare a ideilor lor social-politice. De aceea, în primul deceniu interbelic, adepții austro-marxismului erau etichetați drept oportuniști „crescuți la școala arhi-oportunistă austriacă”, ce pregătea războiul împotriva sovietelor ungare⁶³. În anii treizeci, după eșecul fronturilor populare antifasciste, social-democrația și-a pierdut prospețimea și a eșuat în încercarea de a-și redefini identitatea. Măsurile

⁶⁰ Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 145–146.

⁶¹ Apud Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 129.

⁶² A.S.R.C., Fond 38, dosar 10 776, f. 4.

⁶³ Alina Tudor-Pavelescu (coord.), *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului*, București, Arhivele Naționale ale României, 2001, doc. 7, p. 61.

sociale luate de către liberali dovedeau electoratului că social-democrația nu era o alternativă, iar emergența extremei drepte, mai ales prin mesianica Mișcare Legionară, a luat nu numai vântul din pupa socialiștilor, dar și electoratul. Lideri precum Iacob Pistiner sau George Grigorovici s-au lansat mult mai vehement în a se delimita de comuniști, lăsând să le scape pericolul pe care îl reprezentau legionarii. Ei s-au plasat pe linia constituțională, arătând că sunt adepții democrației, spre diferență de comuniștii revoluționari. Dar nu au întrezărit pericolul pentru aceeași democrație, care era reprezentat de extrema dreaptă. Rezultatul slab din anul 1937, mult sub pragul electoral, dovedește, cu prisosință, acest fapt.

Structura electoratului de stânga

Să reliefăm care au fost motivațiile pentru care o importantă categorie de alegători din Bucovina a optat pentru partidele de stânga și să evidențiem cum s-a manifestat fragmentarea etnică a provinciei în procesul electoral. Electoratul de stânga, puternic în Bucovina, s-a încadrat în așa-numitul „electorat al partidelor ALT”. Acesta reprezenta o categorie de votanți contra puterii, dar care se opuneau în același timp celui mai mare partid de opoziție. În Bucovina, se observă că partidele mici au obținut subsumat, în mod constant, un procent mai mare decât partidul care a câștigat alegerile. S-a constatat că acest tip de vot a dus la diferențierea sistemului de partide și la extinderea spectrului politic⁶⁴. Județele Cernăuți, Câmpulung, Rădăuți, Storojineț și Suceava au dat în mod constant un vot împotriva puterii, ele meritând o atenție specială, deoarece s-au integrat unei arii electorale a extremei drepte. Acestui vot i s-a opus un electorat cu înclinații social-democrate sau chiar de inspirație marxistă, ceea ce dovedește o anumită aderență ideologică care a dus la multiplicarea preferințelor electorale. Electoratul de stânga s-a manifestat puternic în Bucovina ca o reacție la radicalizarea electoratului de dreapta. Acolo unde L.A.N.C. a devenit periculoasă pentru social-democrați, cum s-a petrecut în patru din cele cinci județe ale Bucovinei, alegătorii cu înclinații social-democrate, de inspirație marxistă, și-au dat votul pentru reprezentanții P.S.D. sau chiar B.M.Ț. Astfel, asistăm la apariția unui electorat ALT, care se situa pe poziții ideologice ireconciliabile. Îl găsim polarizat atât la Cernăuți, cât și la Câmpulung, județe cu un important procent din populație agrenat în ocupații neagricole. Alegătorii de aici au votat după propriile convingeri, votul mergând spre alte partide decât cel aflat la guvernare sau principalul partid de opoziție⁶⁵. Minoritățile au devenit un subiect des uzitat de către activiștii social-democrați în întrunirile lor, mai ales că aceștia considerau că muncitorii minoritari nu erau tratați egal de către autoritățile și organizațiile statului⁶⁶.

⁶⁴ Stelu Șerban, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, București, Editura Paideia, 2006, p. 103.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 104.

⁶⁶ A.S.R.C., Fond 38, dosar 10 776, f. 3.

La o primă observație, se poate vedea că electoratul de stânga din Bucovina nu era omogen. Pe de o parte, el era format în majoritate din alte grupuri etnice decât românii. Prezența unor importante comunități etnice a făcut ca votul bucovinenilor să fie diferit de cel al altor provincii. S-a remarcat de la început prezența unor candidați social-democrați de origine străină. Evreii formau osatura, atât a cadrelor de partid, cât și a simpatizanților. Așa se explică de ce P.S.D. era unul multiethnic, ca și electoratul său. Cu o doctrină internaționalistă, departe de caracterul strâmt al naționalismului de la dreapta, P.S.D. s-a bucurat de succes în mediile urbane ale orașelor multietnice din Bucovina. Revendicările acestora pentru o așa-zisă „clasă muncitoare” erau privite cu simpatie de către mulți evrei, deoarece ei preferau muncitorii, „a căror excludere din societate părea să o reflecte pe a lor”⁶⁷. În general, aceștia, beneficiind de o cultură politică superioară, s-au prezentat uniți în alegeri. Autoritățile române au conștientizat acest vot ca fiind un pericol pentru stat, ceea ce i-a obligat pe minoritari în general (și mai ales pe evrei) să se organizeze mai bine și să susțină partide de stânga, care răspundeau dorințelor lor de emancipare⁶⁸. Astfel de electorat găsim la Cernăuți și Storajineț. În schimb, la Rădăuți, votul evreilor s-a îndreptat mai degrabă spre Partidul Evreiesc, decât spre cel social-democrat⁶⁹.

De la început, socialiștii bucovineni s-au poziționat pe o platformă anticentralistă, apropiindu-se de concepții federaliste. Această poziționare a adus un anumit suport electoral socialiștilor bucovineni. Mulți dintre ei nu se obișnuiseră cu dispariția Austro-Ungariei și sperau că situația politică de la 1919 avea să fie vremelnică. S-a remarcat și o platformă electorală anti-liberală în campaniile electorale, la care social-democrații bucovineni au participat. Aceasta a fost dublată, în anii '20, de un accent antiguvernamental, pe care programul politic socialist îl prezenta alegătorilor din Bucovina. Votul anti-guvern era o caracteristică în regiune și, mai ales, printre minoritarii nemulțumiți de politica centralistă a guvernelor de la București. O parte dintre voturile obținute, fie de la lucrătorii evrei, fie de la ucrainenii se explică și prin acest fapt. Dacă evreii au fost constant susținători ai social-democraților, germanii sau ucrainenii au oscilat. După ascensiunea nazismului, germanii au migrat spre dreapta. Ucrainenii, în schimb, s-au polarizat între adepții naționalismului de dreapta și cei ai comunismului, la extrema cealaltă.

Cunoașterea părții de electorat care era fidel stângii a fost foarte importantă pentru militanții P.S.D. Mai mult, aceștia au înțeles de la început că există un electorat volatil, care trebuia descoperit și atras. În general, fidelitatea față de un partid politic era mică. De aceea, în campaniile electorale alegătorii erau remobilizați, prin programul care era adaptat cerințelor acestora și problemelor vremii. În anii '20, au existat puține transferuri de vot de la stânga spre partidele de dreapta. Aceasta a făcut ca stânga să beneficieze de un electorat bine structurat, care

⁶⁷ William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială, 1848–1938*, traducere de Magda Teodorescu, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 113.

⁶⁸ Sorin Radu, *op. cit.*, p. 117–118.

⁶⁹ Stelu Șerban, *op. cit.*, p. 112.

nu aborda exercițiul electoral în mod naiv și inconștient. Dar această categorie de electori era destul de strâmtă în mediile micilor orașe din Bucovina, fiind mai ușor de determinat în Cernăuți. În general, muncitorii aparținând minorităților etnice erau mai fideli votului de stânga. Apoi, intelectualii evrei de nuanță liberală erau atrași de social-democrație. Aceștia preferau să se plaseze pe o poziție intermediară între grupul de origine etnică și partidul politic dominant. Mai ales mica intelectualitate burgheză evreiască din Bucovina nu prefera să dea votul Partidului Evreiesc, dar nici principalelor forțe politice românești. În anii '20, unii germani, dar și ucrainenii sau polonezii au mers spre aceeași opțiune. La aceștia se adaugă și o muncitorime de etnie română. Cu cât aceasta era mai conștientă din punct de vedere politic și mai integrată clasei sociale din care făcea parte (familie de muncitori de exemplu, cu părinți de aceeași condiție), cu atât fidelitatea electorală față de social-democrație era mai mare. Acest fapt a fost sesizat de către activiștii partidului, care au înțeles să transforme simpla propagandă în școală politică.

Pe de altă parte, electoratul nu era redus la o singură categorie socială. Muncitorimea reprezenta baza electoratului de stânga, dar în Bucovina alegătorii social-democraților erau mai variați. Social-democrații și-au adaptat programul pentru a capta categorii sociale mai diverse. În Bucovina, programul nu era doar expresia muncitorimii urbane, ci se orienta și spre celelalte categorii, atât în mediul urban, cât și în cel rural. Țărănimea din Bucovina nu cunoscuse situația celei din Vechiul Regat. Deși presiunea demografică mare și lipsa terenurilor agricole o afectaseră și anterior, clasa rurală din Bucovina beneficiase de reglementări agricole mult mai bune și avea experiența țăranimii central-europene. De partea P.S.D. au fost atrași țăranii din Bucovina care au fost defavorizați de efectele reformei agrare. Presiunea demografică din mica provincie din nordul țării a creat nemulțumiri, mai ales printre agricultorii ucrainenii, ceea ce a făcut ca aceștia să devină o bază electorală pentru social-democrați⁷⁰. Suprapopularea rurală și slaba industrializare a României interbelice i-au convins pe social-democrați să aducă problema agrară în centrul mesajului politic și electoral. Rezultatele electorale obținute în satele din județele Câmpulung sau Storojineț dovedesc faptul că au jucat o carte câștigătoare.

Voturile din mediul rural au fost atrase prin explicarea strategiei în problema agrară. Ei au criticat de la început reforma, susținând că era folosită de către autorități ca un mijloc de românizare a provinciei și propuneau ca și minoritățile să fie beneficiare în mod egal ale reformei. Ion Nistor îl acuza pe G. Grigorovici că „avea sentimente de solidaritate numai pentru naționalitățile străine”. Dar, tocmai datorită eforturilor social-democraților, susținea Grigorovici, țăranii, „în majoritate, alegeau social-democrația”⁷¹. Social-democrații bucovineni considerau alianța dintre lumea

⁷⁰ Ionaș Aurelian Rus, *Variables Affecting National-Building: the Impact of the Ethnic Basis, the Educational System, Industrialization and Sudden Shock*, New Brunswick, New Jersey, 2008, p. 177.

⁷¹ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens: 1918–1940*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2001, p. 157.

muncitorească a mediului urban și lucrătorii din mediul rural ca o componentă importantă a ideologiei socialiste. „Înfăptuirea democrației este, deci, pentru noi, social-democrații, alfa și omega programului nostru. Orice drum merge într-acolo este bun, numai unul e nebun, a respinge aliații noștri naturali – țărani, prin ideea socializării pământului într-un timp, când ei n-au trecut prin faza proprietății burghezo-țăărănești”⁷². Corelația dintre industrie și agricultură, cu o cifră ridicată în Bucovina, industria prelucrării produselor derivate din agricultură sau industria lemnului, au făcut ca în această regiune să existe un grad ridicat de industrializare. Cum mare parte dintre lucrătorii industriali din orașele Bucovinei provenea din rândurile clasei rurale, între cele două categorii sociale a existat o legătură care a fost speculată de social-democrați⁷³.

O altă caracteristică o reprezintă faptul că în Bucovina social-democrația s-a adresat și categoriilor profesionale din zona liberală. O diferență vizibilă era și în ceea ce privea statutul social și nivelul de pregătire a liderilor socialiști din Bucovina față de cei din Regat. De exemplu, Iacob Pistiner era avocat, avea un nivel de pregătire care îi va permite să se adreseze unui public larg. Acest fapt explică și succesul de care s-a bucurat în comparație cu mulți candidați socialiști din Vechiul Regat, care nu erau pregătiți să câștige o competiție electorală⁷⁴. Lumea funcționarilor, a micilor întreprinzători și meseriași va fi fost afectată de consecințele unificării politice de după anul 1918. Pregătirea lor superioară și orientarea pluralistă i-au făcut pe mulți intelectuali din Bucovina să opteze pentru social-democrație. Din analiza listelor electorale reiese că în Bucovina nu se găseau muncitori sau țărani, ci intelectuali sau reprezentanți ai mediului urban și ai ocupațiilor liberale. Dacă mulți membri, mai ales cei din eșalonul secund, nu aveau studii superioare (unii erau simpli muncitori sau țărani), cei din Bucovina erau mai bine pregătiți. Așa s-a întâmplat în județul Câmpulung, la Vama, Frasin sau Mănăstirea Humor. Diferența de nivel cultural o întâlnim și în cazul electoratului. Mesajele electorale îi aveau în vedere, alături de muncitori și țărani, și pe funcționarii statului sau pe angajații din învățământ. Școala a fost mereu tratată în programele social-democraților ca o instituție prin care autoritățile urmăreau să distragă atenția de la problemele reale ale societății. Social-democrații bucovineni au înțeles că nivelul școlar al electoratului era în creștere, dar nu era adaptat la cerințele lor ideologice. De aceea au căutat să transforme ideologia marxistă într-un catehism simplificat, adaptat pe înțelesul electoratului. Votanții partidelor de stânga, mai ales la Cernăuți, proveneau din categorii sociale neocupate în domeniul agrar și care aveau un nivel de pregătire civică mai ridicat. Doar dinamica accentuată a populației din județul Cernăuți, unde o parte a populației rurale a venit în

⁷² Apud Petru Rușindilar, *op. cit.*, p. 128.

⁷³ Dumitru Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, Editura Academiei, 1980, p. 256.

⁷⁴ Florin-Răzvan Mihai, *Alegerile generale din mai 1926*, în volumul Florin Müller (coord.), *Elite parlamentare și dinamică electorală în România, 1919–1937*, București, Editura Universității, 2009, p. 136.

capitala provinciei spre finele anilor '20 și în deceniul următor, a făcut ca P.S.D. să piardă teren în fața extremei drepte. La fel avea să se întâmple și la Suceava sau Câmpulung, unde votul a mers către extrema dreaptă, fapt exemplificat prin rezultatul din anul 1937⁷⁵.

Social-democrații bucovineni au căutat să își atragă și simpatia mișcării feministe din România. Emanciparea politică a femeilor s-a regăsit în mai toate platformele-program ale socialiștilor. Bucovina era una dintre provinciile fruntașe la procentul știutorilor de carte, iar numărul mare de femei care erau alfabetizate, apropiindu-se de cel al bărbaților, trimitea provincia în topul listei⁷⁶. Pistiner a susținut în repetate rânduri că femeile trebuie să primească drept de vot și că trebuie să se implice în viața politică din România⁷⁷. De la început, Tatiana Grigorovici s-a pus în slujba apărării dreptului de vot al femeilor, considerând că *Proclamația de la Alba Iulia* avea în vedere aceasta, dar că autoritățile din București nesocotiseră prevederea: „Ca muncitoare, neveste și mame, îndeplinim o funcțiune de cea mai mare importanță socială, totuși suntem tratate ca niște inferioare”⁷⁸.

Electoratul era capacitat mai ales în perioada campaniilor electorale, când alegătorii au fost mobilizați pentru a alege tabăra social-democrată. Documentele autorităților care supravegheau viața politică dovedesc acest fapt. În vremea campaniilor electorale, atât organele de poliție cât și Jandarmeria supravegheau ca legea electorală să fie respectată în sensul dorit de guvernanți. De aceea se înmulțesc documentele care priveau starea de spirit a electoratului și acțiunile militanților acestuia, pentru ca în perioadele dintre campanii acestea să se diminueze semnificativ. În schimb, starea de spirit a electoratului și activitățile mișcării social-democrate erau înregistrate și în aceste lungi perioade, înscriindu-se orice activitate de repolitizare a populației cu vederi de stânga. Situația era similară și pentru dreapta radicală, dar aceasta înțelegea să iasă din tiparele democratice. Stânga se declara apărătoare a unor largi categorii de drepturi. De aceea, faptul că era la fel de supravegheată este semnificativ.

Electoratul s-a poziționat în funcție de câteva trăsături majore ale programelor social-democrate. Internaționalismul a captat atenția, mai ales a evreilor, care se simțeau solidari cu conaționali lor din țările succesoare Austro-Ungariei. Marxismul a devenit o dogmă care a atras, mai ales, mici intelectuali stângiști, care respingeau atât liberalismul, cât și ideologiile de dreapta. Organizarea, tipică pentru un partid ce se dorea a fi de mase, a atras, mai ales, categorii nefavorizate și marginali care aveau conștiința propriei clase sociale. Legătura cu mișcarea sindicală

⁷⁵ Stelu Șerban, *op. cit.*, p. 108.

⁷⁶ S. Manuilă, D. C. Georgescu, *Populația României*, București, Imprimeria Națională, 1937–1938, p. 35.

⁷⁷ Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866–1937)*, Iași, Institutul European, 2005, p. 239.

⁷⁸ Petru Rușșindilar, *op. cit.*, p. 137.

a fost un liant pentru diferitele categorii profesionale ale Bucovinei, funcționând ca o „curea de transmisie în cadrul partidului”⁷⁹.

Stânga politică a avut un electorat fidel care i-a adus voturi, Bucovina înscriindu-se, mai ales în primul deceniu interbelic, între regiunile fruntașe din acest punct de vedere. În schimb, a beneficiat episodic de voturile unui electorat volatil, care s-a reorientat în funcție de situația de moment. Așa s-a întâmplat în anii '30, când, în absența unor lideri puternici, alegătorii s-au exprimat pentru dreapta radicală. De aceea, activiștii social-democrați au căutat să țină legătura cu alegătorii tot timpul. Însă nu au sesizat că orientarea electoratului va fi influențată de emergența mult mai spectaculoasă a Mișcării Legionare. O altă parte a alegătorilor, dezamăgiți de modul cum funcționa sistemul democratic, a optat pentru extrema stângă. Electoratul de stânga nu s-a plasat în funcție de social-democrație și partidele democratice, ci s-a radicalizat spre cele două extreme și, treptat, s-a disipat. Generațiile mai vârstnice s-au orientat spre partidele democratice, în vreme ce tinerii, mai puțin fideli, au căutat soluții alternative. Acestea au fost în deceniul patru mai atrase de soluțiile radicale pe care le-a dat extrema stângă și, mai ales, extrema dreaptă. Șomajul intelectual, în creștere în anii interbelici, mai ales în contextul lipsei locurilor de muncă în domeniile de stat, a făcut ca în a doua parte a deceniului patru pătura în creștere a tinerilor cu studii să caute soluții înspre latura extremă a vieții politice românești⁸⁰. Nici etnic fidelitatea față de social-democrație nu s-a păstrat constantă, cu excepția evreilor. Astfel, Bucovina nu mai avea un actor colectiv important, care să asigure stângii voturile la finele interstițiului interbelic, fapt reliefat de votul din anul 1937.

Concluzii

Electoratul a devenit un nou actor politic în România și, implicit, în Bucovina interbelică, dar nu a avut forța de a modifica sistemul politic. Cu atât mai puțin, electoratul de stânga nu a avut capacitatea de a influența decisiv votul, nefiind integrat decât parțial în acest sistem. În Bucovina, însă, acest electorat a format baza socială a unui partid mic, cu un program puțin specific pentru România, dar care i-a oferit voturi suficiente pentru obținerea unor mandate și transformarea în partid parlamentar. Atunci când n-a avut puterea de a aduce un rezultat semnificativ, strategia de alianță electorală i-a propulsat social-democrații bucovineni în forul legislativ.

Electoratul de stânga din Bucovina a avut câteva trăsături comune: o anumită omogenitate doctrinară, o manieră de a gândi proprie, aceeași raportare la diversele situații rezultate în urma proceselor politice din 1918–1919. O parte semnificativă a

⁷⁹ Pentru o tipologie și o prezentare a tradiției social-democrate, vezi Daniel L. Seiler, *Partidele politice din Europa*, traducere de Eugenia Zăinescu, Iași, Institutul European, 1999, p. 37.

⁸⁰ Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomaj intelectual și radicalizare politică a tineretului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 185.

electoratului de stânga din Bucovina era formată din grupurile etnice minoritare. Evreii au devenit cei mai fideli alegători ai stângii. Cu toate acestea, nu toți erau adepții social-democrației, votul lor mergând și spre alte forțe politice. Dar, în suma voturilor obținute de social-democrați, opțiunile electorale venite din partea comunității iudaice au fost semnificative. Ucrainenii, germanii și polonezii au votat, la rândul lor, cu stânga politică în anii '20, spre a se radicaliza în deceniul următor. Din punct de vedere al structurii sociale, muncitorii erau baza partidului. Un vot semnificativ a venit din partea electoratului din lumea rurală, mai ales acolo unde acesta era multiethnic și/sau implicat în ocupații neagricole. Nu în ultimul rând, mica intelectualitate, și aceasta formată în medii pluraliste și multietnice, a contribuit la procentul electoral obținut de formațiunea social-democrată. Părând mai bine informați și cu o cultură social-politică mai ridicată, alegătorii bucovineni au căutat să voteze candidații care aveau o poziționare mai clară față de problemele momentului. În general, alegătorii își exprimau votul în funcție de cum partidele le maximizau avantajele. Electoratul nu a dovedit că era foarte bun cunoscător al programelor politice. Mai degrabă s-a raportat la modul cum promisiunile politice le aduceau un ipotetic avantaj. În schimb, stânga a fost mult mai fidelă față de partid, tradiția austriacă făcând ca electoratul propriu să aleagă pe principii ideologice.

Moștenirea unei culturi politice din perioada anterioară, relativa urbanizare, mărimea demografică a satelor din Bucovina și gradul relativ ridicat de alfabetizare au dus la crearea unui electorat specific, dovedit prin modul cum acesta și-a direcționat votul. Electoratul s-a exprimat pentru candidații social-democrați din două perspective. În primul rând, prin organizarea social-democraților, aceștia pregăteau un partid de masă, în care se încadrau mai bine mulți alegători din Bucovina, cu puternice tendințe spre pluralism. În al doilea rând, apropierea de ideile Internaționalei social-democrate făcea ca mulți minoritari, în special evreii care nu se raportau la un stat național, să își regăsească aspirațiile în acest program politic.

Dezamăgirea produsă de criza economică și de incapacitatea partidelor politice democratice de a le rezolva problemele i-au făcut să se orienteze spre soluțiile radicale. Anii '30 au însemnat un recul al social-democraților, mare parte din electorat, cel volatil, migrând spre alte forțe politice. Radicalizarea a deturnat votul spre alternativele radicale, fie de stânga, fie de dreapta. Aceasta nu dovedește că electoratul bucovinean era mai puțin rațional decât în alte provincii, ci că nemulțumirile și/sau aspirațiile sale erau mai mari. Fidelitatea față de partidele extremiste s-a dovedit a fi mai mare. Atracția față de comunism sau față de naționalismul de dreapta a fost mai puternică și electoratul de stânga s-a polarizat.